ISTEN, CSÁSZÁR, PARASZT

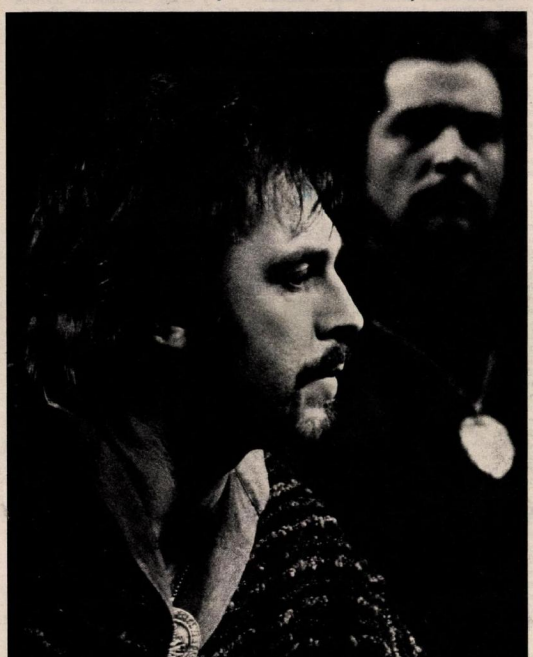

ISTEN, CSÁSZÁR, PARASZT (Madách Színház). Zsigmond — Huszti Péter

Mindig sajnáljuk legendák tűnését. Ennek a drámának a legendája a sorsa volt. 1932-ben írta *Háy Gyula*, a weimari Németországban s a breslaui bemutató után, már abban az évben a berlini Deutsches Theater játszotta óriási sikerrel. A körültekintő témadt politikai izgalmat nézőinek — s színpadra állítóinak is — az a fölismerése, vagy tán inkább megérzése adta, hogy itt nem egyszerűen egy régi német-római császár karriertörténetének látványos meséjét nézik, de egy világuralmi törekvésektől fanatizált kalandor történetének közeli előképét. S valóban: néhány hét még, s Hitler, a fasiszták kerülnek hatalomra, a mű további előadásait betiltják.

Ez a történéssor szinte prófétikus értelemmel ajándékozta meg a művet. Ám akkoriban már a politika napi elemzői s a marxista gondolkodók, bár másmás módon, szinte óránként figyelmeztettek a veszélyre: most, ötven év távlatából elmondható, e tekinteten már a drámaíró sem tett mást, mint hasonlóképpen gondolkodó kortársai. Sőt, olykor talán nem is olyan karakterisztikusan fogalmazta meg gondolatait, mint amazok. Ezzel a dráma legendája elhalványult. Ezúttal azonban ezt nem kell sajnálnunk: több figyelmet fordíthatunk magára a ránk maradt műre. Akkor is, ha mint tudjuk, az író nem tudott mindvégig hűséges maradni eredetileg vallott nézeteihez, s egykori harcostársaihoz sem.

Hanem nézzük most már valóban ezt a drámát úgy, amiként a Madách Színházban 1983-ban közlik velünk.

Egy csaknem ötveneszténdős uralom első korszakát élik a színpadon. Luxemburgi Zsigmond magyar király, majd német-római császár nagystílű, okos, mindig alkura kész, de embertelen döntéseit ügyesen másokra hárító, s azoknak következményeit álszent szomorúsággal fogadó magatartásának, gyakorlatának történetét.

Vagyis egy magatartás-történetet, egy történelmet formáló magatartás, cselekvésrendszer történetét.

Hogy Zsigmond a valóságban milyen funkciót töltött be (a tizenötödik század, az európai polgárosodás kezdeteinek idején) e korszak történelmében, a dráma szempontjából meglehetősen közömbös. A történészek mindenesetre másként ítélik meg, mint a drámaíró. A történészeknek kevésbé, a drámaírónak jobban tetszik ez a Zsigmond. S mégis ezzel az általa szeniális hazugnak tekintett s ábrázolt figurával kívánta a közvéleményt ébersége inteni. Mert szerinte minél varázslatosabb egy személyiség — annál gyanúsabb. Különös paradoxonja ez az ő dramaturgiájának.

Ebben a dramaturgiában sok egyéb különösség is van. Valamikor, sok évvel ezelőtt, amikor még a szerző nem „európai drámaíró" volt, hanem szigorú felügyelője az ötvenes évek hazai színházgyakorlatának, igen komoly szavakkal oktatta Főiskolai növendékeit arra, hogy tartózkodjanak a „schillerizálástól", vagyis a történelem tényeinek íróri kedvük szerinti átformálásától. Mindezt húsz évvel azután, hogy ő maga bizony „schillerizálta" Zsigmond figuráját. Ám ez a közbevetés tán nem is olyan fontos, már csak azért sem, mert egyrészt a tagadott módszerrel remek, sokértelmű, gondolatmozgató személyiséget teremtett színpadra, másrészt a nemrég elhunyt Gáll István igen bölcs szavainak igazsága szerint az író az, aki írásaiban mindig okosabb, mint „először".

Egyszóval az író megteremtette Zsigmond nem történelmi hitelességű, de színpadi igazságú figuráját, ezt a szeniális manipulátort, aki végül is a dráma máig érvényes közlendőjét fogalmazza meg. Életével, személyiségével, szavaival és szerencsés esetben a színészi teljesítménnyel. Most ezúttal ez a szerencsés eset — színpadi valóság. De erről utóbb.

Előbb még valamit tisztázni kell. A dráma igazságai világosak, s gondolom, helyesek. Érvényesítésük nem mindig következetes. *Isten, császár, paraszt.* Remek cím. Akár teljes összefoglalása is le-

hetne a kornak, amelyet történelem-filozófiai szándékkal fölidéz. Zsigmond kora a feudalizmus hosszan elhúzódó válságának története is, a plebejus mozgalmak kibontakozásával, az egyházi robbanások társadalmi tartalmával, egyházi szakadással, új vallási kezdemények jelentkezésével, a hatalom ismétlődő belső ütközéseivel. A drámaíró mindezt megkísérli mélyebben ábrázolni. Olykor sikerül neki, olykor nem. S bárha a kérdés kulcsát tudja is, meg is találja, némiképpen egyszerűsíti. Az alaprajz áttekinthető: az osztálybéke nem lehetséges. Paraszt és császár, reformátor és a természete szerint konzervatív osztályhatalom aligha köthet végleges békét. Bizonyosan így van, de a világtörténelmi kérdést odáig egyszerűsíteni, hogy a reformata-plebejus Husz János egyszerűen nem fogadja el a kompromisszumokra kész császár életet is jelentő kézfogását, meglehetősen redukálja a világtörténelmet. Ugyanakkor a drámaíró, érezvén az ilyenféle ábrázolás elégtelenségét — merthogy „dialektikus" is —, Zsiskát, a huszita népmozgalom igazi vezetőjét mindenekelőtt a „másik táborból érkező" demagógnak rajzolja. Amolyan túlbuzgó neofitának, aki éppen áttörte osztálykorlátait.

No de hát nem filozófiai vitát folytatunk itt, a színházról kell szólnunk, s végül is azt bizonygatjuk, hogy ebben az egyébként nagystílű és látványos előadásban miként mutatnak vissza a sebezhetőbb részek a dráma organikus problémáira.

Ádám Ottó rendezése érzékenyen hangolja az előadást a dráma egyértelműbb s mélyebb anyagára. Az ő előadásának középpontja egy bonyolult lélekrajz. Zsigmond, ez a nagy formátumú személyiség, akit sem heroizálni, sem deheroizálni nem enged (s így múlandó divatoknak sem enged), s aki ebben a felfogásban éppúgy megszemélyesíti egy elbűvölő kalandort, egy korát meghaladó modern embert, mint azt a világra mágiscsak veszélyes akaratot, amely mindent alárendel a személyes hatalomnak, mint végső célnak. Ennek az előadásnak kulcsmondata az, amit Zsigmond a börtönében meglátogatott Husznak mond: lásd, semmiből császárt csináltam.

Ám e mondat már a színész is, aki a színpadon valóban képes e metamorfózis bizonyítására — ábrázolására. *Huszti Péter* alakítása — keressük a szót — nemcsak elbűvölő, de mélyen átgondolt, szellemes, s mai gesztusaival olyan hatásos, szinte minden szava-mozdulata tapsra ragadtat. Ő tudja, hogy mit játszik — egyenrangú alkotókként birtokolja a színpadot.

Partnerei hozzá igazodnak, okkal. Ám ennek következményei is vannak. A kitűnő színészek nem mindig igazi ellenfelek. Persze, itt már a mű jelzett gondjai is közrejátszanak. Az egyházszakadás okán a pápák és lehetséges pápák közül, e korban, a legcinikusabb marad fölül — s bár ez Zsigmond hatalmi törekvéseinek nagyon is megfelel —, János pápát a nézők (a mai és a konstanzi zsinati „nézők") előtt megfosztja a koncepciós erőtől. Ezt a pápát a császár valóban, a világ előtt „térdelve" is könnyen győzi. *Szabó Sándor*, mint pápa, így azután inkább a maga színpadi eleganciájára kell, hogy hagyatkozzék, mintsem a mű konstrukciójára. Husz János is oly statikusan idéztetik meg a dráma egyetlen jelenetében, hogy világra kisugárzó szellemét *Balázsovits Lajos*, bármilyen szépen értelmezi a reformer magatartását, egy helyben üvöl, s ezzel mintegy makacsságot, rendíthetetlenséget jelképezve, nem válhat a prometheuszi tűz hordozójává. És a színpadi Zsiskát, *Papp Jánost* is köti az a séma, amely a drámában túl hangosnak és igazi érvek nélküli „militánsnak" ábrázolja. *Schütz Ila* Borbáláját, a császár feleségét, mint egyenrangú, de az új tanok iránt fogékonyabb partnert pedig a férje iránti szerelme és csodálata, s „a nép" elutasító makacssága egyaránt visszatartja attól, hogy igazi ellenfél legyen. Mindamellett a személyiségnek ezt a belső ellentmondását igen szépen fogalmazza meg színpadi játékaiban.

Szinte Gábor jól bejátszható díszletei között, *Mialkovszky Erzsébetnek* a mű mai értelmezését okosan segítő jelmezeiben mindamellett mégis olyan előadás született, amely biztatja a drámáról való gondolkodást, a drámáról magáról — legendák nélkül.

Hámori Ottó